

Лепкий 1991: Лепкий Богдан. Начерк історії української літератури. Фотопередрук з післямовою О. Горбача / Богдан Лепкий. — Мюнхен, 1991. — Т.І. — 333с.

Лепкий 1991: Лепкий Богдан. Начерк історії української літератури. Фотопередрук з післямовою О. Горбача / Богдан Лепкий. — Мюнхен, 1991. — Т.ІІ. — 272с.

Лепкий 1941: Лепкий Богдан. Наше письменство. Короткий огляд української літератури від найдавніших до теперішніх часів / Богдан Лепкий. — Краків: Укр. вид-во, 1941. — 133с.

Лепкий 1994: Лепкий Богдан. Про життя і твори Тараса Шевченка / Богдан Лепкий. — К.: Україна, 1994. — 173с.

Лепкий 1915: Лепкий Богдан. Чим жива українська література?// З історії української літератури / Богдан Лепкий. — Відень, 1915. — С.3 - 23

Рихло Петро. Український меридіан Карла Еміля Францоца // Француз Карл Еміль. Ucrainica. Культурологічні нариси / Пер. з нім., передмова і коментар Петра Рихла. — Чернівці: Книги – XXI, 2010. — 292 с.

Француз Карл Еміль. Ucrainica. Культурологічні нариси / Пер. з нім., передмова і коментар Петра Рихла/ Карл Еміль Француз. — Чернівці: Книги – XXI, 2010. — 292 с.

УДК 821.161.2

О.М. Ткачук, к. філол. н., доц.

Творчість Т.Шевченка в літературно-критичному дискурсі Б.Лепкого

У статті аналізується праця Б.Лепкого «Про життя і твори Тараса Шевченка» як вияв естетичних та суспільних поглядів автора. Висвітлюється прочитання Б.Лепким антиколоніального пафосу творів поета, його зауваження щодо композиції поем, висока оцінка майстерності образів та живописності поетичних картин та своєрідність інтерпретації відомих творів. Розглядаються особливості викладання форм біографії митців, використання джерел, авторські оцінки суспільно-політичного контексту творчості.

Ключові слова: *поема, образ, композиція, біографія, ліро-епічний.*

The article analyzes the work of B. Lepky "On the Life and Works of Taras Shevchenko" as an expression of the author's aesthetic and social views. It outlines B. Lepky's anticolonial pathos of the works of the poet, his observations on the composition of poems, the high appreciation of the skillful depiction of the images and the portrayal of poetic paintings and the peculiarity of the interpretation of famous works. There are also explored the peculiarities of the presentation of the forms of artist's biography, the use of sources and author's evaluations of the socio-political context of creativity.

Key words: *poem, image, composition, biography and lyro-epic.*

Постановка наукової проблеми та її значення. До творчості Т.Шевченка Б.Лепкий звертався протягом всього життя. У творчому доробку поета зустрічаємо художні твори, присвячені видатному українському письменнику. Насамперед, це цикл «Шевченко», який увійшов у збірку «За люд» (1914). Твори Кобзаря Б.Лепкий перекладав, а також брав участь у виданні 16-томного видання творів Шевченка. Вагомим було досягнення шевченкознавства того часу, укладення Б.Лепким 5-томного «Повного видання творів Тараса Шевченка» (Київ; Ляйпціг, 1919–1920), з ґрунтовними коментарями[7, с.39]. Відомо, що Лепкий починаючи з гімназійного періоду малював портрети поета.

Проте літературно-критичний доробок значно виділяється на цьому тлі. Письменник є автором публікацій про творчий доробок Шевченка: «Про «Наймичку», поему Тараса Шевченка» (1907), «Про життя великого поета Тараса Шевченка» (Львів, 1911), «Про життя і твори Тараса Шевченка» (Вецляр, 1918) та «Шевченко про мистецтво» (1919), передмова та коментарі до «Гайдамаків». Монографію «Про життя і твори Тараса Шевченка» можна вважати найбільш ґрунтовною. Лепкий писав її з метою популяризації творчості Шевченка і водночас праця містить глибокі літературно-критичні міркування, адже написана на основі передмови до 5-томного видання[7, с.39]. Її можна

розглядати як вияв літературно-мистецьких поглядів Б.Лепкого в контексті критичної рецепції творчості Шевченка.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Шевченкознавчі дослідження Б.Лепкого розглядаються у статтях В.Качкана[4], Надії Білик[1]. Зв'язок літератури та мистецтва у контексті шевченкознавчих праць проаналізувала Н.Гавдида[2]. Також праці Лепкого згадуються в контексті вивчення шевченкознавства [6], [7].

Мета і завдання статті. Розглянути особливості літературно-критичного дискурсу Б.Лепкого у світлі прочитання митцем життєвого шляху Т.Шевченка та творчої спадщини письменника.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Праця Б.Лепкого складається з викладу біографії Т.Шевченка та аналізу його творів. Ці тематичні плани тісно пов'язані: репрезентують біографічні відомості Лепкий ілюструє цитатами з творів, їх мотиви, висловлювання, факти життя письменника розкриваються у художніх текстах. Природно, що критик залучає до розгляду історико-літературний контекст, а також суспільно-історичні умови, в яких творив Шевченко. Останні подаються з виразним антиколоніальним пафосом. Вже з перших сторінок Лепкий вдало характеризує добу, виділивши ключові історичні явища: «То був час найвищого розквіту кріпацтва після жорстокого придушення Гайдамаччини й прилучення Правобережної України до Росії»[5, с. 4]. Як належить науково-популярному виданню, автор послідовно висловлює свою позицію. Він зі співчуттям розповідає історію свого героя, важкі умови становища кріпаків. Епізоди з життя ілюструють картини з художніх творів: історія про те, як маленький хлопчик шукає залізні стовпи взята з «Княгині», спогад про смерть матері з повісті «Близнюки». Лепкий наводить численні алюзії з творів поета. Наприклад, зазначає, що поема «Катерина» названа на честь старшої сестри Катерини. Інколи такі ремінісценції не точні. Зокрема у випадку з початком повісті «Художник». Лепкий

наводить історію знайомства Шевченка з Іваном Сошенком у Петербурзі в літньому саду, коли хлопець перемальовував античні скульптури. Проте це вигаданий епізод на основі події, що сталася з другом Шевченка Василем Штернбергом, саме так той познайомився з художником М.Лебедевим[3, с. 68]. Натомість у спогадах І.Сошенка наводиться зовсім інші обставини знайомства з ним Шевченка. Б.Лепкий швидше всього спирався на коротку «Автобіографію» Шевченка, в якій той повторив у скороченому вигляді виразну сцену знайомства з повісті.

Цікавими є міркування Лепкого про причини вибору Шевченком поетичної творчості замість малярства. На цей аспект звернула Н.Гавдида, зазначивши, що цей аспект цікавив і самого Б.Лепкого, а тому в праці «Про життя і твори Тараса Шевченка» він дає відповідь на це питання. [5, с.160] Зазначимо, що Б.Лепкий не зводить вибір лише до емоційного плану, komponуючи образи вільної людини й закріпаченої країни, туги за рідним краєм та поклику свободи. Дослідник шукає й інші причини, від прочитаних творів Котляревського, «Історії Русів» Бантиш-Каменського (так трактує авторство Лепкий) до впливу сучасників-поетів Жуковського і Гребінки. У повітрі витав романтизм і Шевченко читає новітні твори західноєвропейської літератури: Гете, Міллер, Гейне, Байрон, Бальзак, Діккенс. Ще один чинник – знайомство з польською романтичною поезією під час перебування у Варшаві та Вільні.

Б.Лепкий погоджується з думкою А.Єнсена, що вже в першій збірці Шевченко показав себе зрілим поетом: «Хвилястої лінії від першого виступу на верхів'я і звідси до повільного замирання творчих сил у нього нема. <...> від «Причинни» до «Марії» він є все тим самим натхненним, щирим, великим митцем» [5, с. 21]

Серед ранньої творчості Лепкий приділяв увагу «Причинній», «Катерині», стосовно якої наголошує на її оригінальності. Особливу увагу приділив поемі «Гайдамаки». Як і сучасні дослідники, автор відзначив, що Шевченко йде не за історичними джерелами, а відтворює

усну традицію. Лепкий вважав, що перед поетом, як творцем історичної поеми, стояло завдання відтворити у синтезі природу історичної події. Натомість Шевченко «стояв на стороні гайдаків, йому хотілося оборонити їх перед закидом звичайного розбишацтва і поставити на п'єдесталі оборонців народної волі»[5, с.34]. На наш погляд, Б.Лепкий забуває про романтичну природу поеми Шевченка, нав'язуючи натомість ідеал історичної достовірності. В цьому плані задум Шевченка цілком відповідає змісту поеми. Це ж стосується критики композиційної стрункості поеми. Дослідник слушно відзначає, що Шевченко не мав в українській літературі попередників, які створили б історичну поему. Тому, мабуть, порівнює з більш продуманими «Катериною», і пізнішими – «Наймичкою» та «Невольником». Серед закидів є великий обсяг прологу, інтродукції та епілогу, чергування епічного з лірико-романтичною розмовою, «розливисті міркування самого автора», розмір раз у раз змінюється, наявність прозового уривка і навіть вставка народних пісень. Складається враження, що Лепкий ставить за зразок античну «Іліаду» Гомера, забуваючи про шляхи розвитку романтичної поеми. Окрім окремих артистичних епізодів у творі Лепкий цінує антивоєнний пафос твору та етичну ідею. При цьому висловлює застереження, що поема потерпає і від недалеких читачів, що підкреслюють лише якийсь один аспект твору. Завершує розділ про ранню творчість, уявний портрет Шевченка тих років, які автор підсилює цитатою з повісті «Художник». Перед очима читача постає молодий Шевченко, який, як влучно зазначив Богдан Лепкий у наступному розділі, пережив «Овідієві метаморфози».

Аналіз творів періоду трьох літ Лепкий розпочинає з поеми «Сон». Перше, що привертає його увагу, це форма сну. Вибір такої форми дослідник вважає органічним для творчої манери Шевченка, що, на його думку, підтверджує «Щоденник» сповнений усяких снів. Цікаво, що літературним джерелом він називає Біблію. Як і стосовно «Гайдаків» Лепкий бачить архітектонічні похибки, натомість високо

цінує викривальний пафос. Він відзначає окрім загальновідомих положень про критику самодержавства, що у поемі починається нова для української літератури проблематика «свідома самокритика, аналіз нашого народного «я», бажання розкрити правду, хоч би прийшлося своїх передових людей «п'яними» назвати, хоч би пришлось кинути їм у лице таке образливе слово, як оце «варшавське сміття» й оця «грязь Москви» [5, с.47]. Прикметним, є те що, Лепкий стримано натякає, що останнім «східним» шляхом пішов пізній П.Куліш.

Після розгляду того чи іншого значного твору Лепкий подає рецепцію критики на нього. Зіставляючи протилежні оцінки, дослідник слушно помітив тенденційність багатьох суджень стосовно політичних текстів Шевченка: «діється авторові кривда через те, що він у цих творах наскрізь національний»[5, с.48]. Також він захищає оригінальність поеми, вказуючи на марні пошуки впливів, які можна віднайти в будь-якому творі. На його думку, поема є квінтесенція життєвих вражень поета, його подорожі з України до Петербурга, його перебування у столиці імперії тощо.

Знайомство з українською старовиною, на думку Лепкого, дало поштовх до створення містерії «Великий льох». За «Дзядами» Міцкевича Лепкий визнає певний вплив, зокрема в образі пташок, але суттєві інтертекстуальні зв'язки він виводить з давньої української літератури, інтермедій та вертепної драми. Так фінальну сцену з із справником дослідник влучно порівнює з карикатурною вертепною смертю, яка приходить і всіх розганяє зі сцени. «Стоїть в селі Суботові» Лепкий вважає не лише епілогом до поеми, а своєрідним ключем, що його Шевченко написав для пояснення алегоричного змісту містерії. За Лепким, церква-домовина, тобто Переяславський договір, розвалиться і з під не встане самостійна Україна. На відміну від сучасних дослідників, які вбачають в алегоричних образах трьох душ козацьку старшину або абстрактніше носіїв національної самосвідомості, то у Лепкого вони є втіленням

простонароддя, народу, селянства. Мабуть, таке трактування відбулося під впливом народницької ідеології або є відгомін соціалістичних ідей, згідно яких рушійною силою історії є народні маси. Натомість українська ворона, злий демон народу, асоціюється у нього з козацькою старшиною. Б.Лепкий високо оцінює форму поеми та зміст. Він трактує її як пророчє слово, тим хто хотів прислужитися Москві, звести українство до етнографії – їх не дісталося сподіваної нагороди, російським царизм не щадив і «малоросів».

Решті поем періоду «Трьох літ» Лепкий приділяє значно менше уваги. «Наймичку», яку він постійно підносить і яку трактує як епічну поему також обділяє увагою. Стосовно «Кавказу» Лепкий відмічає стилістичну розмаїтість (релігійний псалом, гірка іронія, інвектива проповідника і сердешна щира лірика), за яку критикував не раз Шевченка, але тут цього не робить, натомість вважає її за силою враження «виїмковою річчю».

Період заслання Богдан Лепкий починає з історії Кирило-Мефодіївського братства. Він вміло оповідає про часи миколаївської реакції і контрастом виступає життя братчиків їх захоплення Шевченком. Творчі плани, сподівання, особисте життя – все перекреслено арештом. Письменник захоплюється Шевченком, який в умовах ув'язнення пише цикл «В казематі». У ньому він побачив самопожертву без жесту героя, без пафосу артиста.

Серед творів написаних в Оренбурзькій фортеці Лепкому імponує «Чернець». Образ Семена Палія вважає «одним з найвеличавіших, з найбільш артистичних малюнків Шевченка». Решта творів, які згадує Лепкий також наділені патетичними оцінками. Аналіз тут поступається метафоричній мові. Лепкий милується красою поетичних текстів, що його роздуми набувають форми поезії в прозі: *«Ліра, що добула з себе такі твори, мала, мабуть, багато й різнорідних струн – від тонких, мов осіннє павутиння, до тих, що дзвенять, мов архангельські сурми»*[5, с.101].

Описуючи поневіряння поета Лепкий наводить листування Шевченка, в цій частині біографічний опис

набуває більшої докладності. Водночас він переривається авторськими оцінками: «Кривди, яка таким робом сталася для нашої літератури, культури, для розвитку українського життя, повернути й направити ніяк не можна», – так характеризує митарства українського поета на засланні. Ще одне джерело біографії, яке все більше цитується в цьому розділі – це «Щоденник». Поряд з ним цитуються уривки з повісті «Близнюки» для ілюстрації реалій заслання. Лепкий лише раз згадує російськомовні повісті як твір, вказуючи, що Шевченко працює над «Прогулкою с удовольствием и не без морали». В контексті праці це означає, що повісті він трактує передусім як джерело біографії, як мемуари письменника.

Листування, щоденникові записи стають домінуючими при розповіді про останній рік заслання. Історія повернення зі заслання обростає численними подробицями. Читач дізнається про всі зустрічі Шевченка на шляху до Петербурга. Попри певну надмірність вони виступають свідченням чи не єдиної втіхи Шевченка – спілкування з однодумцями, товаришами.

Розгорнутий аналіз поем «Неофіти» порушує питання релігійності Шевченка. Лепкий не сприймає крайніх позицій, він відкидає спроби подати поета як релігійного проповідника. Генезу поеми «Неофіти» він виводить зі знання Біблії, житійної літератури та особистих переживань. Останні трактуються як християнський настрій очищення і всепрощення. Картина боротьби декабристів, братчиків Кирило-Мефодіївського товариства з Миколою I нагадувала йому тепер учнів Христа і римських цесарів. Підґрунтям для цього, вважає Лепкий, були й добрі знання античної культури, мистецтва, які він отримав під час навчання в академії мистецтв. Не менше значення мав вплив Карла Брюллова, який прищепив учневі любов до сюжетів з Біблії та історії греків та римлян[5, с.132]. Звертає автор монографії на суспільно-історичні обставини написання поеми. У повітрі витали сподівання пов'язані з новим царем, після амністії 1856 року радість охопила інтелігенцію, багато діячів пішли на угодовство з тодішнім урядом. Підтвердженням цього є

стримана реакція П.Куліша на «Неофітів», яка здалися йому не на часі свої викривальним пафосом. Натомість Лепкий побачив у поемі перш за все ідею вселюдського прощення, проповідь любові. Він наводить спектр критичних оцінок твору, але не погоджується з багатьма, вказуючи, що вони недобачають високої мистецької вартості. Захоплення критика викликають стиль поеми, його поважність, легкість та музикальність та образна система. На художній світ поеми Лепкий дивиться очима художника, захоплюючись картинами з твору: «Скільки їх тут змальовано і якою певною рукою, і якими оригінальними кольорами!» Він відзначає довершеність змалювання римського світу, захоплюється яскравими сценами з твору та центральними персонажами: *«А вже образ матері, яка дивиться на хвилі каламутного Тібру, в котрих гине недогрижене тіло її сина, – це прямо щось монументальне, таке високо трагічне, що мимохіть забувається про всяких критиків та рецензії і на уста спадає одно-однісіньке слово: геній!»* [5, с.139].

До теми релігійності Шевченка Лепкий повертається, розглядаючи поему «Марія». Він відкидає звинувачення про богохульність поета. Натомість знаходить вдале визначення – Шевченко був віруючим-недогматиком. На підтвердження своїх слів Лепкий наводить образи матері з поеми, які прирівнює до малюнків Ботічеллі та прерафаелітів.

Зазначимо, що до аналізу доробку Шевченка дослідник залучає широке коло критичної літератури. Починаючи від прижиттєвих рецензій на опубліковані твори, праць М.Драгоманова, О.Огоновського, до сучасних авторів, наприклад, А.Єнсена, С.Єфремова. Відзначимо, що жоден з них не є непорушним авторитетом, судження Лепкого є самостійними.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Праця Б.Лепкого про життя і творчість Шевченка виявляє естетичні смаки її автора. Помітним є синкретизм мистецтв, до якого тяжіє Лепкий. Література і образотворче мистецтво взаємодіють у нього не лише при аналізі творів. Навіть у описах біографії Лепкий прагне

відтворити портрет свого героя. Він реконструює його від часу перебування у Петербурзі до напередодні арешту, а завершує цю галерею образ Шевченка, який побачила Варвара Рєпніна, коли той повертався зі заслання. Оцінюючи «Причинну», Лепкий бачить в авторів маляра та музику в одній особі. Читач зустрічає численні «малюнки», «ескізи», «малярський ефект», зрештою вказівки, які домінують кольори в тому чи іншому поетичному творі.

Головною особливістю стильової манери письменника Лепкий називає безпосередність артистичного відгуку на життя. «Дорогоцінний метал виливався іноді без форми і застигав наскоро, так, як цього дух поета бажав», – говорить Лепкий і тим не менше захоплюється творами, в яких бачить недоліки композиції. Його ідеалом виступають твори з стрункою композицією, чітким сюжетом, тому перевагу він надає таким творам як «Великий льох», «Наймичка», «Неофіти», натомість вільна композиція багатьох поем викликає застереження.

Поряд з оригінальними інтерпретаціями творів праця Лепкого відзначається майстерністю та лаконічністю викладу біографії, вдалими наведеними цитатами, які підтверджують події у біографії Шевченка, а відтак книга буде корисна учням та учителям-словесникам.

Література:

1. Білик Н. Постаць Тараса Шевченка в культурологічній спадщині Богдана Лепкого // Україна–Європа–Світ: зб. наук. праць. / гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – Вип. 5: У 2 ч. – Ч. 1 Україна – Європа – Світ: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку. – С. 200 – 204.
2. Гавдида Н. Шевченкознавчі дослідження Богдана Лепкого: літературно-малярський дискурс // Шевченкознавчі студії. № 13.– К., 2011 – С.157-162.
3. Дзюба І. Історія української літератури у 12 т. Т.4. Тарас Шевченко. / ред.: М.Жулинського – К.: Наукова думка, 2014. – 784 с.

4. Качкан В. Із шевченкіани Богдана Лепкого (шкіц-студія) // Богдан Лепкий в духовній історії України: Матеріали наукової конференції, Бережани, 27 серпня 2005 р. – Тернопіль: Джура, 2006. – С. 7–17.
5. Лепкий Б. Про життя і твори Тараса Шевченка. – К.: Україна, 1994. – 176 с.
6. Сенета М. Феномен виникнення і особливості розвитку діаспорного шевченкознавства // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Серія філологічна. №50. – Кам'янець-Подільський, 2016.
7. Супронюк О. Еміграційне шевченкознавство ХХ століття (за матеріалами відділу україністики Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського) // Бібліотечний вісник. – №4. – 2014. – С. 35-42.

УДК 82.09

Степан Хороб, д.ф.н., проф. (м. Івано-Франківськ)

Богдан Лепкий – історик української літератури: методологічний концептуалізм

У статті зроблено спробу дослідити методологічний концептуалізм Богдана Лепкого як історика української літератури. Доведено, що «Начерк історії української літератури», який він видав на початку ХХ століття як підручник, зберігає свою літературну цінність серед іншого типу підручників і посібників, виданих впродовж першої половини ХХ століття.

Ключові слова: Б. Лепкий, національне письменство, методологія, концепти, історія української літератури.

The article makes an attempt to research into the methodological conceptualism of Bohdan Lepkyi as a historian of Ukrainian literature. It proves that his "An Outline of the History of Ukrainian Literature" which he published at the beginning of the XX th century as a textbook still preserves its literary value among another type of textbooks and manuals, printed in the course of the first half of the XX th century.

Keywords: B. Lepkyi, national writings, methodology, concepts, history of Ukrainian literature.